



**Az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet
Modern Magyar Irodalmi Osztályának
harmadik konferenciája
az első világháború mikrotörténelméről**

2018. október 24–26.

BALÁZS Eszter

Irodalmi önszerveződés forradalmi helyzetben – a Vörösmarty Akadémia, 1918. december–1919. március

A Vörösmarty Akadémia a hivatalos irodalmi társaságok, a Kisfaludy és a Petőfi Társaság kihívójaként jelentkezett a háború végén, forradalmi változások közepette, amikor kikiáltották az első köztársaságot, és Magyarország ugyan önálló lett, ugyanakkor történeti kereteinek szétesésével is számolni kellett. A Vörösmarty Akadémia 1918. december 1-én alakult meg az MTA patkótermében: a hivatalos irodalmi konszekráció, valamint például a Petőfi Társaság korábbi megalakulási helyszínének kiválasztása szimbolikus térfoglalásnak tekinthető, és az irodalmi modernség intézményesülésének újabb állomása, sőt egyfajta csúcspontja volt. A nemrég még lenézett és a háború első felében diszkreditálással fenyegetett *Nyugat* törzsgárdája az Akadémiai falai között mondta ki megalakulását, aminek közvetlen előzménye a Petőfi Társaságban a reformszárny mozgolódása volt. Tanulmányomban a szereplők, stratégiáik, céljaik, eszméik, vitáik mentén szeretném bemutatni a rövid életű intézmény működését.

BÁLINT Anna

Csáky József és Moholy-Nagy László konstruktivizmusa

Nem véletlen, hogy a konstruktivizmus közvetlenül az első világháború után terjedt el: mindent el akart seperni, ami megelőzte, és ami a világháborúhoz vezetett. Feltett szándéka volt, hogy az alapvető törvények ismeretében az új világban megértést, békét és egységet hirdetve a világháború utáni társadalmi és gazdasági gondok enyhítéséhez is hozzájáruljon. Az irányzat feltétel nélkül elfogadta a modernitást, és az absztrakt, minden szubjektivitást nélkülöző, az individualizmust az objektív, univerzális formákban feloldó művészetet hirdette. A Narkompros Művészeti Intézetében kidolgozott elmélet szerint a konstruktivista műtárgy a faktúrán, a tárgyak anyagának jellemzőin, és a tektonikán, a mű térbeli jelenlétén alapult. Később a meghatározás kiterjedt a kétdimenziós munkákra, könyvekre, plakátokra, fotóra és filmre, és egyúttal a montázs és faktográfia is az irányzat alapvető fogalmává vált. Csáky József a szobrait négydimenziós, teret, tömeget, síkokat és irányt érintő, dinamikus és időben változó folyamatként fogta fel. Közvetlenül az első világháborút követően részben gépi esztétikára visszavezethető, mértani formákat kiaknázó konstruktivista háromdimenziós sorozatai a természet és a tárgyak állandó, elvont, a szellem által lecsupaszított lényegét tárták fel. Az orosz konstruktivizmus felismeréseit El Liszickij kapcsolta össze a *De Stijl* és a berlini avantgárd törekvéseivel. A szovjet konstruktivisták megalapították a Művészet Baloldali Frontját és a *Levy Front Iskusstv* (LEF) folyóiratot. Itt jelentek meg azok a fotómontázsok, amelyek kezdettől fogva rokonságot mutattak Moholy-Nagy fotográfiai munkáival, El Liszickij *Russische Ausstellung* című berlini kiállítását követően pedig Moholy-Nagy László részvételével alakult meg a Konstruktivista Internacionálé.

BALOGH Magdolna

Összeomlás alulról nézve – József Wittlin: *A föld sója*

Előadásomban egy nálunk kevésbé ismert lengyel művet, József Wittlin *A föld sója* című 1936-ban megjelent regényét szeretném bemutatni. Noha cselekménye az 1914-es évhez kapcsolódik (a háború első négy hetét fogja át), a mű mégsem sorolható a kezdetnarratívákhoz, és a lövészárkokban zajló harcok naturalisztikus képét is hiába keresnénk benne. A háborút mint a 19. századi európai világrend összeomlását mutatja be egy írástudatlan hucul parasztfiú nézőpontjából. A történet arról szól, miként lesz a civilből katona, pontosabban ágyútoltelék a császár seregében, akire – a kiképző őrmester szavaival – a fronton az „egészséges halál” vár. A Švejk párdarabjaként is emlegetett regény expresszionista, lírai saga, ugyanakkor az európai civilizáció pusztulásáról szóló katasztrofista példázat.

BENYOVSZKY TÓTH Anita

Háború és színház Erzsébetfalván – A kabaré és a műszínikör felvirágzása egy rendkívüli időszakban

A főváros tőszomszédságában, a javarészt kispénzű munkások lakta településen, Erzsébetfalva nagyközségben, mely csak 1923-ban vált Pesterzsébet néven várossá, a színházi próbálkozások kudarcai, a fából épült műszínikört bérlő igazgatók csóddal, idegösszeomlással, pályaelhagyással végződő próbálkozásai határozták meg a békeidők színi törekvéseit. Arra keressük a választ, hogy miért pont a háborús évek alatt virágzott mégis az erzsébetfalvai színházi élet, és mely színpadtípusok váltak sikeressé ebben a nagyközség vezetősége által kevésbé befolyásolt időszakban. Egy mára már teljesen elfeledett színészcsalád története és egy pestkörnyéki kabaréhálózat, saját kulturális hetilap nagyszabású tervei bontakoznak ki a háborús időkben, hogy majd 1918-ban széthulljanak, és ismét teljesen átalakuljanak.

BICSKEI Éva

Traumás neurotikusok reakciómódjának atavisztikus formái – Egy elfeledett akadémiai Ferenc József-büsztt története

Az MTA Művészeti Gyűjtemény 2018 márciusában szerzett meg (illetve vásárolt *vissza*) egy márvány szobortöredéket: egy (a kutatás- és gyűjtéstörténetben mindeddig ismeretlen) monumentális Ferenc József-büsztből megmaradt, roncsolt fejrészt.

A mellszobrot az Akadémia rendelte meg 1916 végén; a kész szoborművet pedig éppen száz éve, 1918 szeptemberében szállították be a székházba és állították fel a díszterem előtt – mindössze hetekkel az őszirózsás forradalom kitörését, a fegyverszünetet, a Monarchia szétesését és a köztársaság kikiáltását megelőzően. Ezért nem lehet csodálkozni, hogy beszédekkel tarkított leleplezési ünnepélyt – amely alkalmat adhatott volna a szimbolikus politizálásra, azaz egy reprezentatív mű (bevett) aktuálpolitikai értelmezésére – nem tartottak. Az előadás ehelyett arra az akadémiai kontextusra fókuszál, amelybe a büsztt beérkezett: két 1918 szeptemberének utolsó hetében a díszteremben tartott – a háború végét tematizáló, a (traumatizált) katonák (társadalmi) integrációjával foglalkozó, de az előadók, illetve az ő közelítésük tekintetében egymással ellentétes és szembenálló – tudományos konferencián (az Orvosok Bajtársi Szövetségében, illetve az V. Nemzetközi Pszichonlatikai Kongresszuson) elhangzottakra. Ezekből vázolja fel az akadémiai szobor(állítás) különböző értelmezési lehetőségeit. (Az előadás címe is egy ilyen referátumból származik: a Ferenczi Sándor által tárgyalt téma összegzése.)

Az előadás így a mű keletkezés- és „leleplezéstörténetén” túl kitér annak provenienciájára, azaz vándorlás- és pusztulástörténetére is, amelynek egyes állomásai szimbolikusan megfeleltethetők a rövid 20. század magyar történelmének eseményeivel is.

BORBÁS Andrea

A háború narratívája A Halottak élén (1918) című kötetben

Előadásomban a háború ábrázolásmódjait mutatom be Ady Endre *A Halottak élén* című kötetében, amely 1918 augusztusában jelent meg, négy és fél évvel a szerző előző verseskötete, a *Ki látott engem* után. Röviden vázolom a kötet keletkezéstörténetét, hiszen *A Halottak élén* esetén a szerző mint szerkesztő egy szerkesztőtárral, Hatvany Lajossal állította össze a könyvet az előző négy és fél év versterméséből. A továbbiakban a kötetnek és ciklusainak narratív olvasatát kísérem meg bemutatni a narratív-kompozicionális egységet úgy a középpontba állítva, hogy külön figyelmet szentelhessek annak, miképpen alakítják a kötet versei a szerzői paratextusokkal a háború narratíváját, hogyan sejtik fel a háborús jelen és a múltba való menekvés mellett a jövő.

BÖDŐK Gergely

Október – Magyarország 1918-ban

A háború utolsó évére a kezdeti lelkes közhangulatból semmi nem maradt; a hátszágban sztrájkok és munkamegtagadások, a frontokon szökések és más katonai fegyelmi ügyek váltak mindennapossá – és mind többen követelték az azonnali békét. A háború előtti Magyarország nem létezett többé, az épp alakuló új Magyarország viszont születésétől kezdve számos kihívással nézett szembe. Összességében tehát felvethető, hogy vajon béke lett-e 1918-ra, és ha igen, milyen? Mindennek megválaszolásán túl az előadás választ keres arra a kérdésre is, hogy hol tartott Magyarország 1918-ban, milyen helyzetben volt, mit nyert és mit veszített a háború utolsó évére.

DECZKI Sarolta

Nyugaton a helyzet

Az első világháborúban és utána új műfaj megszületésének lehetettek tanúi a kortársak: a háborús regényének. Születtek addig is olyan irodalmi művek, melyeknek közül volt valamelyik háborúhoz, de egyrészt a technikai feltételek okán, másrészt pedig azért, mert a „nagy háború” alapvető törést, radikális tapasztalatot jelentett a korabeli kultúrában és életvilágban, erre az időszakra tehetjük a háborús regény műfajának megszületését. Rengeteg regény született a békekötéseket követő években; ahogyan annak idején írták, szinte minden fegyvernemnek megvolt a maga regénye. A legnépszerűbb regény a többszázszoros példányszámban kiadott *Nyugaton a helyzet változatlan* (Erich Maria Remarque). Előadásomban ennek a regénynek és általában a háborús irodalomnak a recepciójáról fogok beszélni.

FÖLDES Györgyi

Avantgárd, szétraajás női vetületben – Újvári Erzsi, Réti Irén, Kádár-Karr Erzsébet, Földes Jolán

A *Tettbe* és *Mába* publikáló avantgárd nőírók – Újvári Erzsi, Réti Irén, Kádár-Karr Erzsébet, Földes Jolán - munkássága nagyrészt a homályba vész, még az úgynevezett avantgárd kánonba is kizárólag Újvári Erzsi került néhány szöveggel (Földes Jolánt pedig inkább a populáris regiszterbe tartozó regényeiről szokás ismerni, semmint aktivista munkáiról). Míg az 1910-es évek második felében tehát ezek a szerzők – nem nagy számban, de kétségkívül avantgárd szövegekkel jelentkezve – jelen vannak a magyar avantgárd szcénán, a Tanácsköztársaság bukásával szinte azonnal kikopnak onnan: egyrészt – többnyire politikai okból – távoznak Magyarországról, emigráns íróként és újságíróként évtizedekig Nyugat-Európában és a Szovjetunióban folytatják tevékenységüket, másrészt – lassanként vagy gyorsabban – felhagynak avantgárd szövegalkotói praxisukkal is (Újvári Erzsi még kitar egy darabig). Ezt a viszonylag hirtelennek tekinthető „szétraajást” és okait szeretné feltárni az előadás.

GAZSÓ Hargita

Mélységek és magasságok – Munk Artúr orosz fogságban töltött időszakáról

Az első világháború „mikrotörténelmi” vizsgálatát célzó konferencián a háború zárását és a közvetlenül utána következő éveket kívánom vizsgálni Munk Artúr szabadkai író (1886–1955) tapasztalatainak tükrében. A katonai orvosként, a *Ludwig Baka* nevű tábortárs íróként szerkesztőjeként orosz hadifogságba eső író fogságáról *Köszönöm addig is...* című önéletrajzi regényéből, valamint további autobiográfiai érintettségű regényeiből szerzünk tudomást. Az előadás nemcsak a világháborúban és az azt követő időszak fogságában megélt nehéz élethelyzetről kíván szólni, hanem az ebben gyökerező örömeiről is: a hadifogságban szövődő kapcsolatáról és a kapcsolatból született közös gyermekükről, akinek hadifogságban történő növekedéséről egy eddig fel nem tárt Munk Artúr-napló tudósít.

HÁMORI Katalin

Mühlbeck Károly szatirikus grafikái az első világháborúról

A többértelmű iróniát szívesen alkalmazták az első világháborúval foglalkozó magyar vonatkozású képzőművészeti és irodalmi alkotásokban. A művészek többek között humorral is igyekeztek a háború ellen fellépni. Erre törekedtek egyrészt a korabeli bonyolult jelképrendszerű, propagandisztikus célú karikatúrákon, másrészt pedig a szélesebb tömegekhez szóló, könnyebben értelmezhető, szatirikus grafikákon. Az első világháború idején alkotó jelentős képzőművészek közé tartozott Mühlbeck Károly (Nagysurány, 1869 – Sashalom, 1943) grafikus és festő. Az elismert művész mindig a béke érdekében szót emelve, kiváló karikatúrákkal küzdött a háború ellen. Elsősorban a közkedvelt *Borsszem Jankó* című politikai élclapban közölt tollrajzai, valamint a népszerű *Uj Idők* című szépirodalmi képes hetilapban megjelent újszerű, úgynevezett vidám fejlécei mutatták be a nagy háború visszásságait. Ironikus feliratokkal ellátott karikatúrái szavakkal és rajzokkal egyaránt tollhegyre tűzték a hadszíntér katonáira, továbbá a hátszág civil lakosságára nehezedő háborús gondokat. Tanulmányom arra keresi a választ, hogy az első világháborúról Mühlbeck Károly által készített szatirikus grafikákon milyen témakörökben és hogyan jelent meg a művészi ironizálás.

HARKAI VASS Éva

Háború, közérzet, életvitel – A háború utolsó éveinek lenyomata Csáth Géza emlékezetszövegeiben

Csáth Géza naplójegyzeteinek, naplószerű feljegyzéstöredékeinek, visszaemlékezéseinek most már halálának évéig, 1919-ig feltárt és publikált anyaga (*Sötét örvénybe süllyedek. Naplófeljegyzések és visszaemlékezések 1914–1919*) újra aktuálissá teszi ennek a szövegegyüttesnek az első világháború felőli olvasását és interpretálását.

Bár az író 1917-ben felmentették a katonai szolgálat alól, a továbbírt napló és az azt kísérő, kiegészítő egyéb biotextek a maguk módján reflektálnak a szerzőjük körül zajló történésekre. Szövegemben arra kísérlek meg választ adni, milyen erőviszonyok között milyen belső küzdelem zajlik a történelmi mozgások, a közérzet, valamint az ezek által determinált életvitel változásainak színterein.

JENEY Éva

A betegség és a nagy háború

„Valaha mint kisgyerek, térdenállva mondtam a pap után a litániát: *a háborútól és a dögvésztől ments meg Uram minket.*” Így ír a történelem egyik legpusztítóbb járványa kapcsán Kosztolányi 1918-ban. Az első világháború a járványok és a mentális betegségek kora is volt, többek között a poszttraumás stressz szindrómáé, amelyet akkoriban gránátsokknak neveztek. A „szakma” sokáig nem beszélt ezekről a háborús emlékekről, de az irodalom leírja a betegségeket és a traumákat. Az előadás azt vizsgálja, hogy az első világháborús betegségekről (is) szóló irodalom hogyan határozza meg a betegségekhez való viszonyt és a róluk való beszédet.

JUHÁSZ Andrea

„A háború kísértete mellém szegődött...” – A fogságtól az emlékiratig: Kuncz Aladár *Fekete kolostor* című könyvének keletkezéstörténete

Az éppen felbomlott monarchia állampolgárai a háború végén nem szabadultak azonnal a franciaországi civil internáltságból. Kuncz Aladár és társai 1919. május végén érkeztek meg Budapestre. Kuncz a közel ötéves fogság élményeinek irodalmi feldolgozását azonnal megkezdte: *Feljegyzések* című rövid jegyzetkből álló írását még a proletárdiktatúra egyik kiadványának adta le, majd 1920-ban a *Nyugatban* közölt egy szintén rövidebb részletéből álló emlékezést *Fogsági*

feljegyzésekből címmel. A következő publikációra azonban öt évet kellett várni – ekkortól évente egy-egy novellaként olvasható írást jelentetett meg franciaországi emlékeiből különböző erdélyi fórumokon. A *Karácsonyest Noirmouter-ban* (1925), *Páriák lázadása* (1926), *Felköszöntő az igazi Énre* (1927), *Haláltánc Ile d'Yeu-n* (1929) címmel megjelent szövegek a későbbi emlékirat epizódjai lettek. A műre, a *Fekete kolostorra* azonban, amely Kuncz Aladár fő alkotása, 1931-ig kellett várni – több mint tíz évvel a fogság vége után készült tehát el a háborús élmény teljes irodalmi feldolgozása. Előadásom témája ennek a hosszúra nyúlt alkotási folyamatnak a rekonstruálása. A megjelent szövegváltozatok és -részletek mellett a rendelkezésünkre álló kéziratok, feljegyzések, vázlatok, egyéb dokumentumok és adatok segítségével próbálom összeállítani a *Fekete kolostor* megírásának történetét. A keletkezéstörténet önmagában is fontos megismerésén túl a mű értelmezőit leginkább izgalomban tartó kérdések némelyikéhez – például a referencialitás, a műfaj kérdéseihöz – is ad új eredményeket ez a rekonstrukciós munka.

KAPPANYOS András

1918 – Szabadulás – A magyar avantgárd első szakítópróbája

1917 végére az alig egyéves történetre visszatekintő *Ma* helyzete stabilizálódni látszott: megszerezték a kiállítóteremnek is alkalmas Visegrádi utcai helyiséget, sikeresen megszervezték az első kiállítást, a havi megjelenés állandósult, a cenzúra is alig zaklatta őket. Ekkor a három főmunkatárs közül kettő, György Mátyás és Komját Aladár ultimátumot intézett Kassához: kollektív vezetést és az újabban érkezett szerzők (Barta, Mácza, Újvári) visszaszorítását követelték. Minthogy ezt Kassák megfontolás nélkül visszautasította, a szakítás elkerülhetetlenné vált. A szerzőgárda mintegy fele – ráadásul a kipróbáltabb fele – távozott, hiszen bár a fentiekhez deklaráltan csak Lengyel József és Révai József csatlakozott, a kapcsolati háló alakulása következtében például Réti Irén és Sinkó Ervin is megvonta támogatását a laptól. Hogy ez a szakítás miként változtatta meg a magyar avantgárd erőviszonyait, ideológiai mintázatát és esztétikai teljesítményét, az a következő évek publikációiban jól nyomon követhető. Ennél is érdekesebb, hogy a kiválás ideológiai keretezése hogyan alakult a későbbi irodalomtörténeti értelmezésekben, illetve hogy a négy kivált szerző további élettörténete milyen gazdag, sokdimenziós képet nyújt a modern magyar kultúra történetéről és benne az avantgárd hatások szerepéről.

KARAFIÁTH Judit

Botrányok a nők körül a húszas évek francia irodalmában

Az első világháború alatti években a francia nők nemcsak a sebesültek ápolásából vették ki a részüket, hanem családfőként a frontra küldött férfiak feladatainak egy részét is átvállalták a földeken és a gyárakban. Egy katolikus egyesület indítványára 1915-ben létrejött a „háborús keresztanyák” szervezete, melynek tagjai – asszonyok és fiatal lányok – lelki vigaszt nyújtottak leveleikkel a lövészárkokban küzdő, hozzátartozókkal nem rendelkező katonáknak, és gyakran csomagokat is küldtek nekik. A kapcsolatnak olykor házasság lett a vége. (Apollinaire-nek is volt ilyen „keresztanyja”, Jeanne Burgues-Brun, levelezésüket 1948-ban adták ki.)

A háború alatt felelősségteljes szerephez jutott nők a férfiak hazatérése után visszaszorultak régebbi, hagyományos pozíciójukba. Más európai országoktól eltérően Franciaországban például a nők csak a második világháború után jutottak szavazójoghoz.

A húszas években két könyv megjelenése szenvedélyes vitákat, sőt botrányokat váltott ki a francia társadalomban. 1922-ben jelent meg Victor Margueritte *La Garçonne* (magyarul *Lerhier kisasszony legényélete*, 1923) című regénye, egy évvel később, 1923-ban pedig Raymond Radiguet műve, a *Le Diable au corps* (*A test ördöge*, 1956) borzolta a kedélyeket. Margueritte egy bubifrizurás, fiús, szabad nő alakját és rövid szoknyás divatját teremtette meg olyan nagy hatással, hogy a *garçonne* szó

bevonult a köznyelvbe az emancipált fiatal nő megnevezésére. A nem sokkal regénye megjelenése után, húsz évesen meghalt Radiguet egy tizenöt éves fiú viszonyát beszéli el egy tizennyolc éves fiatal nővel, akinek vőlegénye a fronton harcol: ez a téma akkor, amikor még frissek voltak a háború okozta sebek, érthető módon sokak felháborodását váltotta ki.

Az előadás témája a női szerep változása a háború befejeztével, illetve ennek lenyomata a húszas évek francia irodalmában.

KÁDÁR Judit

Az *Uj Idők* küzdelme a pacifizmussal az első világháború alatt

A társadalomtörténeti nézőpontú előadás azt vizsgálja, hogy az értékek legitim hierarchiájának meghatározásával a háború előtt az olvasók asszimilációját és monarchikus identitását erősítő szépirodalmi, művészeti képes hetilapban 1914 júliusától mennyire sikeresen működött a háttérből irányított propaganda. Az első világháború eseményei milyen hatással voltak az *Uj Idők* munkatársainak szemléletmódjára, valamint ebből következően a szerkesztésre és az írások és képi illusztrációk tartalmára, illetve a lap milyen módokon törekedett a boldog békeidők társadalmi normarendszerének, a társadalom habitusának, attitűdjének, önképének átalakítására a különféle rovatokban, de különösen az egyes számok első oldalaira kiemelt folytatásos regényekben, elbeszélésekben.

KÖTÉL Emőke

„Hasznos a futás és még csak nem is szegény.”

Az előadás a világháború lezárását, a novemberi eseményeket, a Magyar Királyság szétesésének időszakát vizsgálja a korabeli kulturális élet homlokterében. Nemcsak az irodalom, hanem a színház, a film, a sajtó jelenségeit, a sajtótermékekbe került folklóralakzatokat és az ezekben megmutatkozó mintákat vetem össze a történelmi eseményekkel, az említett események leképeződését, az azokra adott visszhang megjelenését vizsgálom az említett területeken. Összevetem az egyes ágakban megjelenő kettősségeket: például a hivatalos sajtó és a fennmaradt frontújságok, illetve az újságírók és írók szerepét az eseményekben és ezek megjelenését az anekdotákban, a filmhíradókban és a kabarékban.

LOBELLO Maya

Amikor a kritikus politizál – Fenyő Miksa 1918-as írásai a *Nyugatban*

Előadásomban rövid áttekintést nyújtok abból az ötévnyi filológiai munkából, amelyet annak érdekében végeztem, hogy Fenyő Miksának a *Nyugatban* publikált összes írását sajtó alá rendezzem. A még megjelenés előtt álló majdnem háromszáz oldalas anyagból Fenyő Miksa 1918-as publikációit vizsgálom abból a szempontból, hogy 1917-ben bekövetkezett kinevezése a GyOSz (Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége) igazgatói posztjára milyen hatást gyakorolt a szerző *Nyugat*beli munkásságára. Bár tény, hogy 1917-től kezdve Fenyő kritikai tevékenysége gyérülni látszik, közgazdasági és politikai jellegű írásainak száma látványosan emelkedik. Hipotézisem, hogy e szövegek elemzésével betekintést nyerhetünk nemcsak a *Nyugat* kapcsolatába a GyOSz-szal, hanem abba is, hogy a *Nyugat* milyen módon igyekezett hatni a háború alatt álló ország politikai életére. Irodalompolitikai perspektívából is érdemes Fenyő 1918-as írásait megvizsgálni, mivel Kaffka Margitról írt nekrológiájában útjára indítja a „hőskorszokról” szóló visszaemlékező folyamatot, amelyben felfedezhetjük a *Nyugat* mitologizálásának egyes mozzanatait.

MAJOR Ágnes

„A háború halottjának tekintem magam” – Csáth Géza (és a háború) végnapjai

„Kedves Jóska, levelednek – és főképp novelládnak – nagyon megörültem. [...] Finom, pontos lélekrajza egy dementia precoxnak (vagy paranoiának?), teljesen letompított színekkel, tökéletes impassibilité-vel. Mennyire kár, hogy sokáig ok nélkül hallgattál” – írja eltúlzott lelkesedéssel 1918 júniusában Kosztolányi Dezső unokatestvérének, a realitásérzékét ekkorra már mindinkább elvesztő, morfiumfüggő Csáth Gézának. Kosztolányi gesztusa, kétségbeesett utolsó kísérlete arra, hogy Csáthot újra az irodalmi élet részévé tegye, mint tudjuk, kudarcba fulladt. Feltehetően maga Csáth is jól látta: a szóban forgó, *Dénes Imre* című lélektani novella – mely az *Eszteendőben* jelent meg, és Csáth életében az utolsó nyomtatásban közölt novellájaként tartjuk számon – kevéssé sikerült, meglehetősen didaktikus, leginkább az írói véna elapadását jelző írás.

Csáth naplófeljegyzéseit, visszaemlékezéseit olvasva az rajzolódik ki, hogy sokszor a bizakodás, a mély vallásosság és hit járja át mindennapjait, a háború végétől pedig nem csupán az ország, hanem szűkebben az irodalom területén is nagy változásokat vár. Jókai írásművészetéről értekezve írja egyik utolsó cikkében, hogy „a háború után egy új leltározás és átértékelés fog végbemenni irodalmunkban”, érvelésében pedig szokatlan módon hangsúlyossá válik a nemzeti jelleg. A háború végét azonban olyan a saját életét gyökeresen megváltoztató fordulatként ítéli meg, amely megfelelő alkalmat adhat számára a morfiumról való leszokásra. Tragédiája mégis elkerülhetetlennek tűnik: nyilvánvalóan egyre nagyobb nehézséget jelent az újabb adagok pótlása, és mindinkább elhatalmasodik rajta a kábítószer-függőség. Az előadás ezt az időszakot tekinti át Csáth naplófeljegyzéseinek, visszaemlékezéseinek, utolsó írásainak, levelezésének tükrében.

MANN Jolán

„Ady Endre mindannak fájdalmas szintézisét jelenti, ami e földgolyón magyar.” – Miroslav Krleža Ady-képe

Miroslav Krleža horvát író kitüntetett figyelmet szentelt Ady Endre költészetének. Adyt halála után két nappal nekrológgal búcsúztatta, amelyben munkásságát a magyarság szintéziseként mutatta be a horvát közönségnek. 1922-ben írt hungarológiai tárgyú esszéjének első címváltozatában Petőfi mellett Ady neve szerepelt. 1930-ban önálló esszében taglalta Ady költészetének jelentőségét, saját fordításában közölve számos Ady-vers részletét. Krleža korai expresszionista lírájában és a harmincas években született műveiben, ahogy az életművének egyik csúcspontját jelentő *Petrica Kerempuh balladáiban* is számos párhuzamosság fedezhető fel Ady költészetével. A későbbiekben kritikai írásaiban, naplóiban, emlékirataiban fel-felbukkan Ady neve, és a hatvanas években írt *Zászlók* című regényfolyamában is fontos szerepet szánt neki.

MARMIROLI Lorenzo

Az olasz katonai győzelem és a központi hatalmak jövője a *L'Unità*, *problemi della vita italiana* és a *Nyugat* című folyóirat hasábjain (1918 októbere és novembere)

Az előadás összegzést nyújt a *L'Unità* című olasz kulturális folyóiratban megjelent, az olasz életet bemutató cikkekről, valamint összeveti azokat a *Nyugatban* a padovai fegyverszünet idején (1918. november 4.) közzétett írásokkal. Az 1918 októberének végén, illetve novemberének elején megjelent lapszámokról készül elemzés. Az olasz folyóirat cikkei a győzelem ünneplése mellett arról is tanúskodnak, hogy Wilson elnöktől a semleges békéltető szerepét várták a háború által pusztított Európában. Az Osztrák-Magyar Monarchia sorsa viszont erősen kötődik Németországhoz, és a Monarchián belül már 1918 őszén világhosszá válik a német-magyar politikai elit kényes helyzete.

MÉSZÁROS Zsolt

Politikák / divatok – A Budapesti Bazár és a Divatsalon (1918–1921)

Az utóbbi évek folyóirat-kutatásaival, valamint az irodalom sajtóközegével számot vető megközelítésekkel összhangban vizsgálom előadásomban az idáig kevés figyelemre méltatott magyar divatlapok működését, szerkesztési stratégiáit és tartalmát az 1918 és 1921 közötti periódusra vonatkozóan. Tehát nemcsak forrásokként tekintek rájuk, hanem szemügyre veszem felépítésüket, olvasóikkal való interakcióikat, szerzőgárdájukat, helyüket és szerepüket a kor kulturális/irodalmi életében, számolva az irodalmi szövegek sajtóközegével. Perspektívájukból hogyan bontakozik ki ez a fordulatokban és rezsimváltásokban gazdag időszak? A társadalmi és politikai változások milyen módokon ragadhatók meg az öltözködéshez, a nemi szerepekhez, a mindennapokhoz, a történelmi eseményekhez, valamint a szövegekhez való viszonyukban? A vizsgálat tárgyául pedig a *Budapesti Bazár* (1860–1928) és a *Divatsalon* (1888–1924) című két nagy múltú divatlapot választom.

MÓRO CZ Gábor

Balázs Béla útja a katonaköltészethez

Az 1914 utolsó hónapjaiban Észak-Szerbiában önkéntes frontszolgálatot teljesítő Balázs Béla költő volt és katona. De a szó igazi értelmében nem volt katonaköltő (még csak „háborús költő” sem). A hátország frontot sohasem látott számos alkotójával ellentétben számára nem volt költői ihletforrás a háború. Erre a paradoxonra maga is reflektált *Naplójának* 1915. április 9-i bejegyzésében, amelyben önnön magányosságával (gyökértelenségével) hozza szoros összefüggésbe azt a számára fájdalmas ténytet, hogy nem tud verseket írni a katonalétről, illetve a háborúról. Kimondatlan előfeltevése az, hogy a háborús költészet létrehozásának *sine qua non*-ja a közösségi megelőzöttség, az alkotó mélyebb beágyazottsága (beágyazódása) egy adott kulturális közegbe. Ez a kritérium szerinte Babits Mihálynál és Ady Endrénél is egyértelműen teljesül – ráadásul úgy, hogy nekik nincs is közvetlen tapasztalatuk a háborúról. Ebben a vonatkozásban a saját művészi jelentőségének túldimenzionálására hajló és kortársainak többségét végletesen leértékelő Balázs még Gyóni Gézát is önmaga fölé helyezi, jóllehet esztétikai szempontból nem sokra tartja a hozzá hasonlóan háborús tapasztalattal rendelkező, de tőle eltérően ebben a témában nagyszámú verset alkotó lírikus műveit. Ám nyilvánvaló, hogy az adott kontextusban nem a költők tehetsége, illetve verseik esztétikai értéke a meghatározó. A háborús líra a kollektív vagy kollektivisták költészet egyik megnyilvánulási formája. A háború költői – legyenek bár militaristák vagy pacifisták – tudatosan vagy tudattalanul *egy közösség nevében* emelkednek szólásra, és talán nem is okoz számukra rendkívüli nehézséget az, hogy túllépjenek az individualitás korlátain. A (fiatal) Balázs Bélához hasonló radikális individuum viszont – a naplóíró (ön)reflexiója szerint – bármekkora erőfeszítéseket tesz is annak érdekében, hogy eljusson az „én” perspektívájától a „mi” látószögéhez, sohasem tudja autentikus módon kifejezni mások – egy konkrét közösség – gondolat- és érzésvilágát. Balázs azután mégis írt egy katonakölteményt *Csendesen!* címmel, amelyet 1916-os vegyes műfajú „hadinaplójának” (*Lélek a háborúban*) kötetkompozíciójába illesztett. Ez a vers azonban – amely negatív ars poeticának is tekinthető – kétségessé teszi, mi több: tagadja a lírai megszólalás adekvát voltát a kibontakozó Nagy Háború, a lövészárkok világában, és így – paradox módon – a katonaköltészet hagyományainak „jelenkori” folytathatatlanságát tanúsítja.

MUNTAG Vince

Hattyúdal – A monarchizmus mint a folytathatatlanság metaforája Molnár Ferenc A hattyú című művében

1920-ban *A hattyúval* Molnár egy fiktív, de ismerősként érthető hercegi család körébe vezeti nézőjét. Az addig mindig csak saját társadalmi jelenét dramatizáló szerző nyilvánvalóan nosztalgikus vagy

ironikus metaforaként használja a háború előtti félmúlt arisztokráciájának kontextusát. A recepció tanúsága szerint a negyvenes évekig a közönség ezt akadálytalanul tudta érteni a korszak operettszüzséinek és a Vígszínház korabeli játékmódjának kódjai szerint. A második világháború után viszont az addigi színházi műfajháltér széttöredezése és a játékmódok hagyományfolytonosságának megszakadása egyre inkább érthetlenné teszi, mit keresnek Molnár polgári poénjai egy monarchikus udvari környezetben. Csak Polgár Csaba 2018-as rendezésétől kezdve mutatkozik a főúriság metaforája valami fájdalmasan agyonhallgatott trauma helyettesítő alakzataként. Az előadás ennek felfejtését kezdi meg a recepció és a mű párhuzamos értelmezésével.

PATAKY Adrienn

Nyugatos szerzők kiadási lehetőségei a háború éveiben

Az előadás a huszadik század eleji modernitás kánonképző lapjának, a *Nyugat*nak, illetve szerzőinek megjelenési nehézségeit, azoknak az (egyrészt közléspolitikai, másrészt anyagi) okait vizsgálja a világháború éveiben. A lap kiadását egy erre a célra létrehozott irodalmi és nyomdai részvénytársaság biztosította, amelyet azonban a világháborús évek alatt felszámoltak, szerzői emiatt műveiket más kiadóknál – Athenaeum, Révai stb. – jelentették meg. A *Nyugat* ugyan nem szűnt meg, de részvénytársaságként a világháborút követően csaknem egy évtizedig nem működött, könyvek kiadásával nemigen foglalkozott. Az előadás elsősorban levéltári dokumentumok és a napisajtó, valamint más folyóiratok közleményei alapján járja körül e négy-öt év *Nyugattal* kapcsolatos folyóirat- és könyvkiadását.

PATONAI Anikó Ágnes

Két ünnep

„Az élet-halálharc e megdöbbenően fenséges és rémesen kicsinyes napjaiban, midőn a jövő vajúdik, nem jut idő a múlt emlékezetének. Még a nagyok oly nagyjának, mint a minő Arany volt, sem áldozhattunk úgy, amint illetet volna; T. M. emlékezete szinte egészen belevész a szemünk előtt folyó események óriási hullámaiba.” – írja dr. Kiss Ernő a kolozsvári *Keresztény Magvető* 1917. szeptember-decemberi számában. Tompa Mihály születésének századik évfordulójáról azonban még így is megemlékeztek: a költővel foglalkozó írások megjelenése mellett Gömör-Kishont vármegye Törvényhatósági Bizottsága rendkívüli díszközgyűlést tartott Rimaszombatban 1917. szeptember 28-án. 1918. május 21-én pedig ünnepélyes keretek között bontották fel a hagyatékának *Fekete könyv* néven emlegetett dokumentumát rejtő csomagot, amelyet a jászóvári premonstreiek őriztek Tompa rendelkezésének eleget téve. Az előadás ezt a két eseményt járja körül: kik és milyen minőségükben voltak a résztvevői, hogyan és milyen szempontok szerint értékelték Tompa Mihályt, reflektálnak-e a háborúra a róla szóló ünnepségekhez kapcsolódó szövegek, ha pedig igen, akkor ezt milyen módon teszik.

RÓZSAFALVI Zsuzsanna

„Hogyan készülünk a haza felszabadítására?” – A vesztes háború hatása a Kisfaludy Társaság működésére

A nagy háború sikertelensége nyomot hagyott az irodalom hivatalos fórumai, így például a Kisfaludy Társaság működésén, a kiadványaiban megjelenő írásokon és az általa koordinált pályázatokon is. Összegzésemben a Társaság háborút követő működésén túl a kiadványaiban (pl. Kisfaludy Társaság Évlapjai) közzétett esszéikben, székfoglalókban (pl. Hegedüs Lóránt) tetten érhető politikai rezonanciákat vizsgálom, melyek a trauma, a reményvesztettség és az újrakezdés szólamiit mutatják fel.

Áttekintem továbbá az ugyanezen tematikát kifejezetten érintő pályázati felhívásokat is (pl. Lukács Krisztina-pályázat: *Hogyan készüljünk a haza felszabadítására*, 1922., Halmos Izidor-jutalom: *Ifjúsági olvasmánypályázat a világháború anyagából a hősiesség példázatára*, 1924.), valamint az egyéb, nem szándékoltan ezt a problematikát érintő pályázatokra (Bulyovszkyné-jutalom, 1922., Franklin-jutalom, 1922.) érkező irodalmi művekben megjelenő implicit reflexiókat is.

Előadásom mottójául a vesztes háborút követően a Társaság által kiírt 1922-es Lukács Krisztina-jutalom címét választottam, utalván a történelmi-közéleti megrázkódtatás írói-irodalmi feldolgozására tett felszólítások mögött rejlő „narratív gyógyulási gesztusokba” vetett reményekre is.

SANTAVECZ Anita

A széthullás és a meginduló kulturális virágzás tapasztalatának kettőssége Ritoók Emma *A szellem kalandorai* című regényében

Ritoók Emma *A Szellem kalandorai* című regényében olyan narratív eszközökkel él, amelyekkel ábrázolni tudja a zavargások, a harcok és a vándorlás dinamikáját. Ezekben a jelenetekben nagy erővel ragadja meg a tér rendezetlen, átláthatatlan voltát. A karaktereknek nincs lehetősége a stabil nézőpontból való szemlélésre. Nagy hangsúlyt kap a mozgás, a folyamatosság logikája. A harcok során szétomló város stabil struktúrája felbomlik, és a „régii” városhoz köthető vizuális tapasztalatok érvényüket veszítik. A széthullás következtében új látványvilág jön létre. Az elpusztult épületekből nem olvashatók ki a továbbiakban a múlt történetei. A főszereplő Ervin átéli az itthoni széthullást, nyugat-európai tanulmányai során azonban bepillantást nyer a meginduló kulturális virágzás tapasztalatába.

SÁRDI Krisztina

Párizs, a művészek Mekkája és Babilonja – A Párizs-mítosz kialakulása a húszas években magyar és amerikai tükörben

Az előadás célja, hogy bemutassa, miként vált az első világháború után a francia főváros egyfajta kulturális fellegvárrá – és egyúttal mentsvárrá írók és festők számára. Amellett, hogy felvázolja, milyen széles spektrumon mozgott – elsősorban a városba érkező amerikaiaknak köszönhetően – a háború után újraindult kulturális virágzás, külön kitér Sylvia Beach könyvesboltja, a Shakespeare and Company történetére és az *Ulysses* megjelentetésére, amelynek Cs. Szabó Lászlón keresztül magyar kapcsolódásai is vannak. A húszas-harmincas évek magyar és amerikai emigrációs irodalmának (Márai, Illyés, Hemingway, Fitzgerald) bizonyos példáit áttekintve azt is felvázolja, honnan ered, és milyen jellegzetességgel bír az úgynevezett Párizs-mítosz, melyet elsőként Fejtő Ferenc nevezett így Roger Caillois nyomán a *Népszavának* 1937-ben küldött párizsi levelei egyikében.

SZABÓ Ferenc János

Átaludni a világháborút – Krúdy Gyula egyik kedvelt operettidézete

Krúdy Gyula gyakran említi műveiben Rip van Winkle-t, Robert Planquette (Washington Irving novellája alapján készült) egykor rendkívül népszerű operettjének címszereplőjét. Eleinte többnyire színházi kontextusban idézi, az első világháború éveiben azonban a hosszú, több évig tartó álom válik fontosabbá – jó lenne átaludni a borzalmakat, mint egykor Rip az amerikai függetlenségi háborút –, míg a világháború után a Rip-hivatkozások a nosztalgia megidézését szolgálják. Előadásomban röviden bemutatom az operettet, illetve a mű Krúdy-idézetek szempontjából releváns három (francia, angol és magyar) korabeli színpadi verziójának eltéréseit, majd a *Rip van Winkle*-re utaló Krúdy-idézetek kontextusát vizsgálom. Külön elemzem a *Rip* című novellát (1916), melyben Krúdy nemcsak feleleveníti egy színházi előadás emlékeit, de az írásmű felépítése mögött az operett dramaturgiáját vélhetjük felfedezni.

SZABÓ Pál

John Reed tudósításai a szerbiai magyar offenzíváról

A magyar szakirodalomban kevésbé ismertek John Reed (1887–1920) amerikai újságíró és haditudósító az első világháború szerbiai frontjáról szóló beszámolóit, tudósításait. Az ismert haditudósító írásainak hitelét és újdonságát az nyújtotta, hogy személyesen kereste fel a háborús helyszíneket, továbbá az érintettektől próbált meg híreket szerezni. Mindezt ugyanakkor igényes, novellisztikus – Hemingwayt is megelőlegző – irodalmi nyelvezettel. John Reed 1915 tavaszán érkezett meg Belgrádba, amit akkor ismét a szerbek birtokoltak. Mivel a háborús fényképészet akkoriban még ritka volt, Boardman Robinson grafikus tartott vele, aki rajzaival igyekezett a látottakat és Reed tudósításait is illusztrálni. Reed drámai perspektívából mutatta be a frontvonal életét, részletesen leírva a háború pusztításait, lakóinak mindennapjait, de a magyarok által elkövetett atrocitásokat is, így fontos adalékot ad – amerikai „szerb” nézőpontból – az első világháború balkáni eseményeinek megítéléséhez, amivel tudomásom szerint a hazai szakirodalom eddig nem foglalkozott. Előadásomban egyrészt *Belgrád osztrák ágyúzás alatt* című írását elemzem, másrészt, mivel a tudósító és társa a visszavonuló szerb hadsereggel együtt haladt tovább, korabeli szerbiai tudósításaiból válogatok.

SZÉCHENYI Ágnes

Szellemi függetlenség elvben és gyakorlatban – Schöpflin Aladár

Az előadás Schöpflin Aladár munkásságának a világháború és a forradalmak alatti idejét tekinti át. 1914 első felében még problémátlanul „üzemelt” a *Vasárnapi Ujság*, őszre azonban bezárták a színházakat, így a színikritikák már eltűntek a hetilapból. Majd 1915 őszén megnyílt a Nemzeti Színház, viszont eltűnt a hetilapból a teljes kritikai rovat, helyét katonai hírek vették át, illetve hősi halottakról való megemlékezés. Az általában 1052 oldalon megjelenő *Vasárnapi Ujság* teljes terjedelme 1918–19-ben már csak 288 oldal volt, noha visszatért a kritikai rovat. Schöpflin részt vett a forradalmak üdvözlésében, szerepet is vállalt az új irodalmi intézményekben, de 1919 júniusában Babits lakásán, látva a kommunista hatalomgyakorlás valóságát, a házigazdával és Fenyő Miksával kiáltványt szerkesztett, amit alá akartak írni a magyar szellemi élet kiváló képviselőivel, hogy aztán Bécsben nyilvánosságra hozzák a terrorisztikus fordulatot és eszközöket leleplező szöveget. A *Neue Freie Presse* szerkesztőjének segítségét is igénybe akarták venni a terv megvalósításához, de a félelem megghiúsította azt: nem volt elég támogatója a tiltakozásnak, a kiáltványt sem jobb-, sem baloldali emberek nem merték aláírni a terror nyomása alatt. Talán ebben keresendő az oka annak, hogy miért írt Schöpflin Aladár egyetértő kritikát Tormay Cécile *Bujdosó könyvéről* annak megjelenésekor a *Szózat* hasábjain.

SZÉNÁSI Zoltán

„ideje most már mást dalolnunk!” – Babits világszemléleti fordulatának jelzései 1918-ban publikált verseiben

Az 1918-as év sok szempontból különlegesnek tekinthető Babits Mihály életpályáján. Mindenekelőtt az őszirózsás forradalom utáni politikai aktivitására gondolhatunk, Babits ugyanis nemcsak elvben támogatta a polgári demokratikus átalakulást, de október utolsó napjaiban tevékenyen részt is vett a köztársaság melletti agitációban. Előadásomban nem erre az életrajzi momentumra koncentrálok, hanem arra a szemléleti és poétikai fordulatra, amely Babits gondolkodásában és költészetében az első világháború tapasztalatára megindult, és a két háború közötti időszakban teljesedett ki. Ekkor fordította le Kant *Örök béke* című könyvét, melyhez előszót is írt, és ebben az évben jelent meg a háború kirobbanását lehetővé tevő szellemi okokat kereső nevezetes esszéje, *A veszedelmes*

világnézet, amely kritika és önkritika is egyszerre. Az emberről, ember és világ, ember és Isten viszonyáról való gondolkodásának változásait versei (*Kakasviadal*, *Zsoltár gyermekhangra*, *Zsoltár férfihangra*) is tükrözik, de a háborús tematika és a korabeli magyar politikai viszonyokra való költői reflexió (*Éji út*, *Strófák egy templomhoz*) is megtalálható 1918-ban publikált műveiben. Mindezekről nem függetlenül pedig megfogalmazódik az a gondolat is, amit majd a következő évtized versei és esszéi tudatosítanak: „Daloltuk a rossz éneket, / a *minden-mindegy*-rímeket: / ideje most már mást dalolnunk!”

VERES Miklós

Háború vagy béke – Herczeg Ferenc és az első világháború

Eladásom Herczeg Ferenc első világháború alatt betöltött szerepeit vizsgálja, aki több háborús novella és regény szerzője. Szépirodalmi munkássága mellett az *Uj Idők* és a *Magyar Figyelő* főszerkesztőjeként, valamint termékeny publicistaként óriási hatást gyakorolt a hazai irodalmi és közgondolkodásra. Parlamenti képviselőként és a miniszterelnök Tisza István barátjaként egyrészt rálátása volt a nagypolitikai folyamatokra, másrészt az Országos Hadsegélyező Bizottság tevékenységébe is bekapcsolódott. Magánemberként maga is érintett volt a háborúban: szeretett keresztfia az orosz fronton esett el, és közvetett módon válásának is a háború volt az oka. Az író publicisztikáinak, leveleinek, visszaemlékezéseinek segítségével bemutatom, miként vélekedett különböző szerepeiben Herczeg a háború kitöréséről, a háború és béke elvi kérdésiről, és hogyan változott mindez 1914 és 1918 között a háború borzalmi, társadalmi hatásai és a családi tragédiák következtében.

VIRÁGH András

A csatazaj és a múzsák – A magyar vidéki sajtó és a tárcairodalom a káosz éveiben (1914–1920)

Az első világháború kitörésével lassanként leépült a vidéki magyar sajtó tárcairodalma. A kisebb lapokat ellátó hálózatok akadoztak, a fővárosi szerzők kényszerből változtattak publikálási gyakorlatukon, a vidéki szerzők és szerkesztők bevonultak, az olvasók pedig elsősorban a háború eseményeire voltak kíváncsiak. Előadásomban két az olvasott regiszterből, valamint két az „elfeledett szerzők” regiszteréből származó író időszakos kiadványokban való jelenlétének történetét kísérem végig 1913 és 1921 között, bemutatva a fővárosi, a vidéki, a külföldi, majd (1920 után) a határon túli magyar időszakos sajtó közötti viszonyokat Kosztolányi, Krúdy, Szini Gyula és Cholnoky László megjelent szövegeinek ismeretében. Az időszak kevés vidéki publikációja rávilágít a korszak instabil szövegfogalmára, valamint a rövid fennállású regionális sajtóhálózatok működésére.

ZÁHONYI-ÁBEL Márk

Filmpolitikai koncepció a háború végén – A mozgóképügy szabályozásáról szóló törvényjavaslat (1918) vizsgálata

1918 nyarán Wekerle Sándor miniszterelnök személyesen nyújtotta be az országgyűlésben a *mozgóképügy szabályozásáról szóló törvényjavaslatot*. Bár a szöveg vitája és napirendre vétele elmaradt, a benne foglaltak ismerete így is fontos. Egyrészt kiderül belőle, hogy az akkori kormány hogyan gondolkodott a mozgóképről, milyen elképzelései voltak az azt megelőző időszak tapasztalatai alapján a gyártás, a forgalmazás, a vetítés vagy éppen a cenzúra terén. Másrészt pedig a javaslat alapján érzékelhetőbbé válnak az 1918-as és a későbbi politikai rendszerek filmpolitikai koncepciói közötti hasonlóságok, illetve különbségek.

ZSOLDOS Emese:

„... az élmény felismerésében való találkozás” – A Kékszakállú herceg vára (1918) és Bródy Sándor Rembrandtja (1924)

A Magyar Királyi Operaház utolsó háborús évében 1918. május 24-én mutatták be Bartók Béla első vokális művét, *A Kékszakállú herceg várát*. A *Színházi Élet* az évi első júniusi számában Bródy Sándor lelkes, az előadást revelációként megélő részletes beszámolója olvasható. Bródy már a színpadi próbák elragadtatott hallgatójaként, a totális élmény által ihletve egy új regény megírását tervezi, mégpedig „egy magyar zseni születésének, küszködésének és diadalának” történetét. Az 1919-ben és 1920-ban végbement magyarországi politikai átrendeződéseket kísérő nyomasztó légkörből Bródy először Padovába, majd Bécsbe utazott, és sem az említett regény, sem pedig az Operaházzal szerződéssel lekötött, Bartók számára készülő Bródy-librettó nem valósult meg. Az előadás azt kívánja megvizsgálni, hogy az utolsó munkájában, a *Rembrandt. Egy arckép fényben és árnyban* című prózaszövegében hangsúlyosan megjelenő haláltudat, végességképzet – amely egyébként jelentékeny módon meghatározza a szövegformálás önreflexív, önértelmező jellegét és szubjektív időbeliségét – milyen módon kapcsolódik a Balázs Béla-i halálesztétika művészi transzformációjához, a *Kékszakállú* misztériumjátékához és a bartóki operához.